

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки РДГУ

Випуск 25

Рівне
Видавець О. Зень
2014

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 25. – Рівне: О. Зень, 2014. – 313 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Троян Сергій, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Фісанов Володимир, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Шугаєва Людмила, доктор філософських наук, професор (м. Рівне).

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.*

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники.

Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 28 листопада 2014 р.

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Остафова 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ.
тел. 0-362-22-59-01
isfconf@mail.ru

Найбільша кількість досліджень та розвідок на сторінках часопису відводилася історико-статистичному опису церков та монастирів, а також містечок Волинської єпархії. При написанні нарисів дослідники широко використовували документальні джерела, насамперед церковні літописи і хроніки. Такими історико-статистичними описами населених пунктів Волині було закладено основу подальшого систематичного вивчення й висвітлення її історичних пам'яток та минувшини.

Протягом 1880-1903 рр. у «Волинських Єпархіальних відомостях» друкувався «Історико-статистичний опис церков і приходів Волинської єпархії» М. І. Теодоровича. На шпальтах неофіційної частини часопису друкували праці й інших істориків церкви («Церковно-приходські літописи села Нападки Кременецького уїзду» священника П. Селецького; «Декілька слів про історичне минуле та про сучасний стан Хрестовоздвиженської Дубенської пустині» ієромонаха Стефана (Твердинського), «Заснування м. Холм і Холмської єпархії Г. Ольховського і ін.» [4, с. 53].

Публікувалися також статті на богословські теми: «Догматичне вчення св. Симеона Нового Богослова», «Процес релігійного пізнання», «Про істинні цілі життя» (архімандрит Віссаріон); «Ідеал християнського життя», «Бесіди про гріховний стан душі», «Про молитву», «Про причастя» (ієр. Зосима); «Головна думка св. ап. і єв. Іоанна Богослова – про духовну боротьбу християнського суспільства з язичницьким світом» (Н. Концевич); «Чому богопізнання можливе лише у Церкві», «Яке значення мало Преображення Господнє у Новозавітному домобудівництві» (студент ВДС Микола Грисюк) [6, с. 14].

Також у неофіційній частині публікувалося багато статей на різну церковну тематику: «Місцеві благочестиві звичаї у православних на Волині», «Духовна сім'я як помічник духовної школи у справі приготування кандидатів священства», «Християнська лірика», «Християнський погляд на театр» та багато інших [2, с. 12].

Окремі матеріали стосувалися ставлення світських письменників до духовенства: «Духовні отці у драмі «І світ во тьме светит»», «Духовні отці в повісті Гусева-Оренбурзького «В глухом уезде»» тощо. Разом із тим у «Волинських єпархіальних відомостях» друкували статті А. Шафранського про реальних священників-героїв, де подвиги священнослужителів у війні з Японією.

Нарешті, неодмінним атрибутом фактично кожного номеру журналу була публікація проповідей керуючого єпархією, зокрема архієпископів Модеста (Стрельбицького) й Антонія (Храповицького) та інших священнослужителів [8, с. 18].

Починаючи з 1910 р. неофіційна частина стала поділятися на такі рубрики:

- 1) «По єпархії» - найголовніші події, що відбувалися у Волинській єпархії;
- 2) «З життя інших єпархій» - новини з єпархій;
- 3) «Друк» - різні історії з життя священників;
- 4) «Бесіда» - повчання та настанови, де висвітлювалися різноманітні проблеми тогочасного життя;
- 5) «Із огляду духовних журналів» - найцікавіші статті інших православних часописів;
- 6) «Ізвестия и заметки» - в основному питання і відповіді, які стосувалися пастирського служіння;
- 7) «Відгуки» - думки священників та мирян на різні актуальні питання і церковного характеру;
- 8) «Світський друк про духовенство» - розповіді про духовенство зі світських журналів, після чого одразу йшов аналіз публікації від автора рубрики [2, с. 14].

Із 70-х років XIX ст. Почаївська лавра друкувала «Волинські Єпархіальні відомості» як орган Волинського єпархіального управління. Згодом, з метою поширення релігійних і моральних впливів серед української людності в душі російського православ'я, видання виходило із додатком «Почаївський листок». Цей додаток розпочали видавати з 1887 року. Окрім пояснення недільних та святкових читань, у журналі друкувалися історичні відомості про Волинських святих, про місцеві чудодійні ікони, про лавру. Там розміщували також відомості про місцеві, як правило, греко-католицькі звичаї, які називали чужими і недопустимими для православної церкви [5, с. 53].

У 1885–1886 роки Волинський архієпископ Модест запропонував духовенству для обговорення питання відкриття Єпархіальної друкарні в м. Житомирі. Важливою передумовою для відкриття там друкарні вважалося перенесення до Житомира редакції «Єпархіальних Ведомостей», що сталося тільки у 1908 році, але функцію єпархіальної друкарні фактично і надалі виконувала Почаївська друкарня. [4, с. 113].

Отже, «Волинські єпархіальні відомості» успішно виконували роль основного інформаційного джерела Волинської єпархії. При цьому чимало корисного для себе тут знаходили як священнослужителі, так і рядові віруючі. Для сучасного дослідника цей часопис став вкрай цінним історичним джерелом, в якому можна знайти значний пласт рідкісних матеріалів про волинську старовину, а також унікальні відомості про втрачені святині краю. З огляду на це чимало публікацій часопису потребує повторного введення.

Джерела та література

1. Бубяков І.Т. Церковно-приходські школи на Волині / І. Т. Бубяков // Велика Волинь: минуле й сучасне / Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції, жовтень 1994р. – Хмельницький – Ізяслав – Шепетівка. – С. 336-338.
2. Воронов В. І. Про «Волинские епархиальные ведомости» / В. І. Воронов, О. М. Лазаревський // Матеріали V науково-краєзнавчої конференції «Остріг на порозі 900-річчя». – Острого, 1994. – С. 12-14.
3. Єршова Л. Духовна жіноча освіта на Волині (сер. XIX – поч. XX ст.) / Л. Єршова // Шлях освіти. – 2000. - № 4. – С.41-45.
4. Жилюк С., Релігійна політика царизму на Волині (1793 – 1917 рр.) / С. Жилюк, Б. Бойко. – Острого: Острозька академія, 2010. – 228 с. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://lib.oa.edu.ua/files/funds/vudavnutstvo/Relig_polityka_tcarizmu.pdf
5. Загацька І. С. Початкова і середня освіта на Волині (кін. XIX – поч. XX ст.) / І. С. Загацька, Ю.М. Поліщук // Звгягель древній і вічно молодий. Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції з нагоди 200-річчя утворення Волинської губернії, 200-річчя Волинської єпархії та 200-річчя найменування м.Звгягеля Новоград-Волинським (13-16 вересня). – Новоград-Волинський, 1995. – С.82-83.
6. Костюк О. Розвиток релігійної освіти на Волині XIX – поч. XX ст. Навчальний посібник з історії педагогіки. / О. Костюк. – Острого: Національний Університет «Острозька академія», 2009. – 224 с.
7. Мельник Н. Розвиток духовної освіти на Волині (кін. ХУІІІ – кін. ХІХ ст.) / Н. Мельник // Історія релігії в Україні. Праці Х-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2000 року). – Л.: Логос, 2000. – Кн.1. – С. 244-249.
8. Огієнко І. І. Історія українського друкарства / І. І. Огієнко. – К.: Либідь, 1994. – 446с. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm>
9. Рожко В. Є. Волинська духовна семінарія (1796 – 2004 р.р.) / В. С. Рожко. – Луцьк: Медіа, 2004. – 256 с.
10. Рожко В. С. Духовні православні освітні заклади Волині Х-XX ст. / В. С. Рожко. – Луцьк: Медіа, 2002. – 109 с.
11. Сажок О. Історія бібліотечної та видавничої діяльності церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Сажок // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2009. – 313 с.

УДК 929.7 (477)

Л. Казначєва

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКИХ ГУБЕРНСЬКИХ ПРЕДВОДИТЕЛІВ ДВОРЯНСТВА

У статті досліджено діяльність однієї з інституцій станового самоврядування Волинської губернії – губернського предводителя дворянства. Простежено особливості імперської політики щодо його функціонування, окреслено основні ділянки діяльності. Окремою таблицею подано перелік усіх волинських губернських предводителів дворянства за час існування цієї інституції.

Ключові слова: губернський предводитель дворянства, губернське дворянське зібрання, повітові предводители дворянства, станове управління.

This paper investigates the activities of one of the institutions of caste self Volyn province - provincial marshal of nobility. Traced the features of imperial policy for its operation, outlined the main areas of activity. A separate table lists the Volyn all provincial marshal of the nobility during the existence of this institution.

Keywords: provincial marshal of nobility, noble provincial assembly, county marshal of the nobility, birth control.

Постановка та актуальність проблеми. Питання взаємин держави, його органів влади та суспільних інститутів в історичній площині було і залишається в полі зору багатьох дослідників. Вивчення діяльності станових інституцій дозволяє встановити окремі аспекти історичного розвитку нашої держави. Окрему цікавість мають регіональні дослідження, які базуються насамперед на матеріалах та документах місцевих архівів, і вводять в науковий обіг раніше невідомі факти. Науковий інтерес до питань регіонального місцевого управління, зокрема до діяльності виборних станових інституцій, зумовив актуальність запропонованої розвідки.

Метою розвідки є дослідження особливостей діяльності однієї з основних станових інституцій Волинської губернії – губернського предводителя дворянства.

Характеристика використаних джерел та стан наукової розробки теми. Проблема волинського станового самоврядування загалом та інституції предводителів дворянства зокрема на сьогоднішній день досліджена фрагментарно, зважаючи на спорадичність необхідних матеріалів. Окрему цікавість дослідників складають законодавчі акти, що унормовували діяльність маршалків у Речі Посполитій та предводителів дворянства у Російській імперії [24 - 34]. Об'ємною репрезентативною групою є діловодна документація, головному масив якої перебуває на державному зберіганні у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДІАК України) [1 - 18] та Державного архіву Житомирської області (ДАЖО) [19 - 22].

Нечисленними є дослідження істориків, які вивчали минуле корпоративних інституцій волинського дворянства, зокрема діяльність губернського предводителя дворянства. Цінною є праця З.Радзінського, який уклав список волинських губернських маршалків польського походження з часу заснування Волинського дворянського зібрання і до 1863 р. включно з важливими біографічними відомостями [53].

У процесі дослідження були використані праці волинського предводителя дворянства, російського князя М.К.Імеретинського, який серйозно засуджував діяльність станових органів Волинської губернії – депутатського зібрання та предводителів дворянства – впродовж першої половини XIX ст. [41; 42]. Предводителі приписували волинським дворянським інституціям чималі повноваження, які вони, на його думку, спрямовували проти російської державності. Попри упередженість, праці М.К.Імеретинського містять неопінену кількість фактичного, хай і суб'єктивного, матеріалу щодо діяльності корпоративних інституцій Волинської губернії, сучасником яких був він сам.

Окремі матеріали з досліджуваної теми містять праці сучасних зарубіжних [37; 44] та вітчизняних дослідників [36; 48 - 50], де авторами розглядаються окремі аспекти історії Правобережної України у складі Російської імперії, у тому числі діяльність станових інституцій. Попри значний масив архівних матеріалів та обмежений історіографічний доробок, проблема функціонування та діяльності однієї з основних станових інституцій Волинської губернії – предводителя дворянства – лишається недостатньо вивченою й потребує окремого ретельного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після включення волинських земель до складу Російської імперії, Катерина II підтвердила місцевим магнатам та шляхті право мати власну корпоративну організацію з представницькими органами, одним з яких був предводителі дворянства. Створювалися, однак, вони мали за взірцем великоросійських губерній, а не традиційних сеймиків [26]. На шляхту поширилася чинність „Жалованної грамоти дворянству” 1785 р. – закону, що кодифікував політичний, правовий та соціальний статус привілейованого стану. Імператриця засвідчила вже існуючі права шляхти, сформулювала низку нових та встановила законодавчу базу її корпоративних прав.

Задля повного розуміння процесу переходу у російські губернії предводителі дворянства польської інституції шляхетських маршалків, варто з'ясувати місце останніх у становій організації Речі Посполитої. Як не парадоксально, але з'ясування ролі маршалка у проведенні шляхетних зібрань виявилось непростю науковою проблемою. Польський науковець Ю.Бардах, який досліджував історію держави і права Речі Посполитої, вважав, що вибір сеймикового маршалка був вагомим справою, адже він дійсно впливав на зібрання [52, с. 227]. Цю думку поділяла й О.Єфіменко, яка вказувала, що обіймати посаду маршалка на сеймиках було престижно та почесно, адже „кожний повітовий маршалок був королем свого повіту..., а кожний повіт представляв собою Річ Посполиту в мініатюрі” [40, с. 173].

Дещо відмінними є міркування С.Кутшеби, який вважав, що влада маршалка на засіданнях була „надто слабкою” [46, с. 159]. На наше бачення, функціональні обов'язки маршалка, а саме: контроль за дотриманням порядку, спрямування ходу обговорення, підрахунок голосів спричиняли та сприяли тому, що за право обіймати посаду йшла суперечка між різними магнатами. Кожен з них висував свого кандидата з тим, аби ним зручно було маніпулювати при прийнятті відповідних рішень. Це вказує, що посада маршалка набрала суспільної значимості.

У російській практиці інституція губернського предводителя дворянства була важливою складовою станового управління, адже в період між дворянськими зібраннями саме губернський предводителі був вищою інстанцією станової корпорації. До його обов'язків входив контроль за веденням родовідних книг, складання списків дворян, котрі мають право участі у дворянських виборах, головування на дворянських зібраннях. При Павлі I губернський та повітовий предводителі дворянства брали участь у комісіях народного продовольства, будівельній і шляховій комісії, головували у рекрутських присутствіях [36, с.226, 239, 242].

Губернський предводителі обирався раз на три роки на губернських дворянських зібраннях [24, гл. III; 25, п. 62 - 64] і виконував свої обов'язки на громадських засадах, тобто – безоплатно. У великоросійських губерніях дворяни, які служили державі, отримували чини згідно діючого „Табелю про ранги” – закону, що ввів єдину для усієї імперії ієрархію чинів. Вперше порядок надання чинів дворянам, котрі служили на посадах, обраних дворянським зібранням, визначив Павло I. 1797 р. він видав указ, згідно якого дворяни, які прослужили три роки, отримували наступний за рангом чин, а дворяни, котрі прослужили два триріччя, переводилися до наступного класу [51, с. 505]. 1801 р. самодержавство зробило першу спробу привряти службу на дворянських станових посадах до державної – обраним надавалися чини. У такий спосіб верхова влада здійснила спробу підвищити цінність дворянської служби. Аби ще більше наблизити дворянські корпоративні органи західних губерній до загальноросійських, у лютому 1804 р. посади губернських та повітових маршалків були приведені у відповідність з вимогами Жалуваної грамоти. Їх назва лишалася за польським взірцем, а обов'язки прирівнювалися до обов'язків губернських та повітових предводителів дворянства великоросійських губерній [27]. А вже 1818 і 1822 рр. губернський предводителі дворянства зараховувалися до 5 класу Табелю про ранги, на час обіймання цієї посади.

Першими предводителі дворянства на Волині стали колишні маршалки сеймикувочої шляхти. Так, першим волинським губернським предводителем став колишній житомирський повітовий маршалок граф А.К.Ілінський [див. Додаток]. До слова, у великоросійських губерніях при обранні губернського предводителя спершу зупинялися на кандидатурі попереднього, і, якщо він не підходив, обирали нового з повітових предводителів. Якщо губернським обирався котрийсь із повітових, на його місце обирали нового [18, арк. 6 - 8].

Варто вказати, що губернські предводителі дворянства як представники місцевого дворянства неодноразово загострювали стосунки з місцевими російськими чиновниками. Причину цього найчастіше ставали матеріальні інтереси предводителя зібрання та його членів. Найгучнішими на Правобережжі на початку XIX ст. були конфлікти волинського губернського маршалка А.Ф.Гостинського та колишнього С.С.Ворцеля, котрі уклали фінансово-господарський контракт з губернатором. Після значних збитків дворянських представників, вони звинуватили губернатора М.І.Комбурлея у жорстокому поведженні, закидаючи, що він надто суворо контролював збір податків з поміщицьких маєтків [47, с. 126, 132].

Нова хвиля суперечок між предводителем дворянства та М.І.Комбурлеєм розпочалася після дворянського зібрання 1814 р. На виборах губернським маршалком було обрано Б.К.Гіжицького, який брав активну участь у попередньому конфлікті між зібранням та губернатором. М.І.Комбурлей, звісно, не затвердив обраного губернського маршалка – свого давнього недруга – на посаді. Суперечку губернатора з дворянським зібранням було вирішено на найвищому рівні: Олександр I, розглянувши адрес дворян, наголосив: „Я неодмінно бажаю, щоб у Волинській губернії... було показано приклад покарання винних” [48, с. 133]. Внаслідок скарг зібрання, крім губернатора з посад звільнили ще декількох російських чиновників, а Б.К.Гіжицького поновили на посаді губернського маршалка та нагородили орденом Св. Анни, а 1816 р. призначили волинським губернатором [53, с. 76, 86, 87].

Активною була участь волинських губернських маршалків у антидержавних акціях 1926 р. Серед заарештованих у Житомирі учасників виявилися члени дворянського зібрання та обрані зібранням чиновники й урядовці, зокрема губернський маршалок граф

П.І.Мошинський, якого 1828 р. засудили до десяти років заслання [53, с. 96]. Для запобігання участі у виступах місцевих дворян влада видала низку розпоряджень, найпершою з яких була вимога про обов'язкові письмові розписки про непричетність до декабристських й інших таємних організацій, та про лояльність до уряду. Волинський губернський маршалок, на якого покладалося виконання розпорядження, на засіданні депутатського зібрання у травні 1826 р. зібрав необхідні зобов'язання [48, с. 136].

Безперечно, ключовими у політиці щодо правобережного дворянства стали листопадові події 1830 р., після яких почався наступ на права корпоративних інституцій. Найперше самодержавство ліквідувало польські назви станових урядовців: маршалків наказано називати предводителями дворянства [28]. 1840 р. була поставлена остаточна крапка стосовно чинності колишніх нормативних актів – Литовських статутів та сеймових ухвал Речі Посполитої: на землях, що відійшли від Польщі, поширено російський Звід законів [30]. Тобто, тут почало діяти єдине правове поле Російської імперії.

За участь у Листопадовому повстанні 1830 р. більше 200 волинських дворян позбавили прав дворянства, що автоматично означало усунення їх від участі у корпоративному житті. Серед них опинилися повітови та колишні губернські маршалки С.С.Ворцель, М.Д.Чацький [13, арк. 35 зв.]. Водночас із зменшенням права Волинського дворянського зібрання щодо виборів на судові та поліцейські посади, влада намагалася переорієнтувати його, розширивши можливості участі на інших ділянках місцевого господарського та громадського життя губернських й повітових предводителів. Вони разом з представниками зібрання призначалися членами усіх комісій і комітетів, що створювалися у губернії й повітах, зокрема губернської дорожньої та будівельної комісії, губернської комісії народного продовольства, членів комісії для ревізії дій дворянських депутатських зібрань [43, с. 202].

У виданому 6 грудня 1831 р. Маніфесті про дворянські зібрання та вибори, який загалом підтвердив повноваження дворянських зібрань, наданих „Учреждениями для управления губерний Всероссийской империи” 1775 р. та Жалуваною грамотою дворянству 1785 р., уряд детально і вичерпно уточнив та регламентував порядок їх проведення [29]. Як слушно зауважив С.Беккер, реформа корпоративних інституцій дворянства Миколи I мала на меті припинити колишні ухиляння від служби й зробити її більш привабливою [37, с. 33]. Задля цього було підвищено класи для усіх виборних посад, й головне – виборна дворянська служба прирівнювалася до державної [49, с. 200].

Незважаючи на усі намагання влади зробити дворянську службу привабливою, варто вказати, що на Правобережжі в першій половині XIX ст. станова корпоративна діяльність не користувалася повагою шляхетного стану. Волинський губернатор вказував, що місцеві дворяни, не цінуючи військову та цивільну службу, ігнорували й посади, що обиралися дворянським зібранням [2, арк. 159]. Частіше це відбувалося з представниками заможних родин. Так, на зібранні 1841 р. губернським предводителем обрали відсутнього на виборах князя К.Любомирського, який відмовився від обіймання посади. Вже затверджений імператором, К.Любомирський таки домогся свого звільнення, і його обов'язки до наступних виборів виконував житомирський повітовий предводитель [5, арк. 182 - 190].

У другій третині XIX ст. влада почала більш ретельно переглядати кандидатів та обраних на посади предводителів, при цьому частими ставали прецеденти незатвердження обраних дворянством на ці посади. На виборах 1844 р. влада була змушена обрати „з двома зол”, адже, на думку місцевої адміністрації, обидва претенденти на посаду губернського предводителя мали „заплямовану” репутацію. Перший претендент К.Чернецький звинувачувався у діяльності таємних товариств у 1838 р., незважаючи на те, що вже відбув покарання перебуванням у Київській в'язниці. Інший кандидат – Ф.К.Бобр-Пієтровицький – підозрювався у зв'язках з польськими повстанцями, зберігання зброї, та, крім того, був арештований та півроку ув'язнений [6, арк. 63, 323]. Незважаючи на очевидну підтримку зібранням К.Чернецького, імператор схвалив кандидатуру Ф.К.Бобра-Пієтровицького. Новообраний губернський предводитель за те, що з нього зняли звинувачення, виявився досить податливим та покірливим. На наступних виборах „старанного по службі” предводителя, як охарактеризував Ф.К.Бобра-Пієтровицького губернатор, знову затвердили на цій посаді [7, арк. 65].

Випадки несхвалення губернських предводителів траплялися й пізніше. 1850 р. імператор не схвалив волинським губернським предводителем жодного з двох обраних зібранням кандидатів, що стало причиною проведення додаткових виборів восени того ж року [8, арк. 382 - 397]. Лише у грудні 1850 р. Микола I затвердив губернським предводителем Р.Л.Ледоховського, який теж виявився неблагонадійним, що стало причиною його дострокового звільнення з посади та заслання до Воронежу [53, с. 100]. Після виборів 1859 р. генерал-губернатор подав запит стосовно благонадійності новообраних повітових предводителів дворянства та інших обраних на зібранні чиновників. Серед них чимало дворян перебували під судом чи таємним наглядом поліції, або не мали відповідних чинів, що унеможливило їх участь у розподіленні посад [17, арк. 30]. Так, один з претендентів на посаду губернського предводителя Г.Заленський перебував під таємним наглядом поліції впродовж шістнадцяти років за „невдячні відгуки проти розпоряджень російського уряду” [9, арк. 159]. Натомість губернським предводителем затвердили його опонента К.Ф.Микулича, який „користувався довірою і повагою дворян” [53, с. 101].

Губернський предводитель Г.С.Ленкевич напередодні зібрання 1832 р. подав імператору прохання від імені волинських дворян, де йшлося про помилування причетних до повстання будь-яким чином і допущення їх до участі у засіданнях [48, с. 215]. Однак, у виконанні прохання йому було відмовлено. Вдруге з такою ж проською Г.С.Ленкевич звернувся до уряду напередодні зібрання 1835 р., але й тоді імператор наказав не допускати до виборів нікого з учасників повстання [1, арк. 69 - 71]. Втретє до питання участі дворян у зібранні губернський предводитель повернувся напередодні зібрання 1838 р., коли знову подав губернатору прохання допустити до участі у зібранні та виборах не причетних до повстання дворян, які, однак, перебували під поліцейським наглядом [4, арк. 27]. Однак і тоді воно не знайшло свого позитивного з'ясування. Зрозуміло є позиція верхньої влади, яка з осторогою ставилася до участі у зібранні „неблагонадійних” представників місцевого дворянства, однак вражає відкрита позиція Волинського дворянського зібрання та губернського предводителя дворянства, які й після придушення повстання продовжували наполегливо захищати корпоративність своїх членів.

Часто губернському предводителю необхідно було віднайти паритет між місцевим дворянством та владою. На зібранні 1832 р., дворяни делегували до Петербургу знаних місцевих дворян, як от сенатора графа В.Браницького, князів М.Яблоновського та Любомирського, графа Я.Ліпінського, губернського предводителя Г.С.Ленкевича та экс-предводителя В.І.Ганського з протестом проти урядових заходів стосовно переслідування місцевого дворянства [2, арк. 26 – 26 зв.]. У складеному на зібранні зверненні, написаному, до речі, польською мовою, дворяни вимагали амністії учасників повстання. Вони також висловлювали обурення закриттям Кременецького ліцею та запровадженням російської мови у діловодство. Крім того, волинські дворяни просили про відстрочку термінів подання документів на дворянство [2, арк. 158]. Звісно, губернатор та генерал-губернатор не могли допустити подання до верхньої влади такого звернення, і спробували залагодити це питання переговорами з губернським предводителем. Він мусив якнайшвидше перекласти прохання російською мовою, про що просили його дворяни, але, водночас, предводитель розумів наслідки можливого погіршення стосунків з владою у разі відправки звернення. Тому губернський предводитель зробив спробу відмовити зібрання від подібного кроку. Г.С.Ленкевич не поспішав з відсилкою послання ще й тому, що чекав реакції та дій сусідніх дворянських зібрань.

Після проведених виборів в інших правобережних губерніях, Київське та Подільське дворянські зібрання вирішили не конфліктувати з російською владою і вислали до Петербургу депутатів із адресом вдячності за „даровані дворянам права та переваги”. Це стало поштовхом для волинського предводителя, який у листі до генерал-губернатора В.В.Левашова зазначив, що Волинське дворянське зібрання не „залишиться позаду інших”, і запевнив, що вжив усі необхідні заходи „для відправлення подячної депутації за даровані привілеї в новій організації виборів” [2, арк. 175, 180 - 181]. Отож, губернський предводитель дотримав слова, і ані депутати, ані послання не потрапили до Петербургу [1, арк. 56 зв.]. Вміння маніпулювати між імперською владою та місцевим дворянством допомогло губернському предводителю Г.С.Ленкевичу головувати на зібранні близько дев'яти років, за що його було нагороджено російським орденом [3, арк. 1 - 2]. Щоправда, того ж року дворянські зібрання правобережних губерній таки наповняли на своєму і губернські предводителі звернулися до генерал-губернатора з проханням зберегти права зібрання, гарантовані Жалуваною грамотою, однак це не дало позитивного результату [50, с. 139 - 140].

Сценарій покарання учасників Січневого повстання 1863 р. нагадував попередній, проте, на переконливу думку А.Капелера, цього разу реакція влади була значно жорстокіша, ніж тридцять років тому [44, с. 196]. Для попередження повстання генерал-

губернатор І.І.Васильчиков визначив більше двадцяти заходів, що їх повинна була здійснити місцева російська адміністрація. Найперше, було усунуто з посад активних предводителів дворянства [10, арк. 1 - 3]. За антиросійську політичну діяльність звільнили з посади К.Ф.Микулича – останнього обраного зібранням волинського предводителя дворянства, та відправлено на заслання [53, с. 101; див. Додаток]. Своє рішення з приводу функціонування дворянських зібрань правобережних губерній, зокрема виборності місцевих чиновників, влада оголосила у липні 1863 р. Відтоді, за розпорядженням імператора, генерал-губернатору надавалося право звільняти з виборних посад чиновників усіх відомств, у тому числі й предводителів дворянства, і заміщати їх на свій розсуд державними чиновниками [14, арк. 10].

Аби унеможливити організацію будь-яких антиросійських зібрань та виступів місцевого дворянства, міністр внутрішніх справ, спираючись на позицію генерал-губернатора, подав імператору доповідь з пропозицією відстрочення проведення дворянських зібрань та виборів. Наслідком доповіді став імений указ від 18 лютого 1862 р. „Про відстрочку майбутніх травневих дворянських виборів у Волинській губернії”, у якому названо причину – оголошення Житомира на воєнному стані. Указ надавав місцевому губернському начальству право призначати чиновників на вакантні посади, що раніше обиралися зібранням [31]. До слова, восени того ж року закрили дворянське зібрання та заборонили вибори у Подільській губернії, а у березні 1863 р. – у сусідньому Києві [14, арк. 9 зв.; 32]. Своє рішення з приводу подальшого функціонування дворянських зібрань правобережних губерній, зокрема виборності місцевих чиновників, влада оголосила у липні 1863 р. Відтоді, за розпорядженням імператора, генерал-губернатору надавалося право звільняти з виборних посад чиновників усіх відомств, у тому числі й предводителів дворянства, і заміщати їх на свій розсуд державними чиновниками [14, арк. 10].

Відсутність губернського зібрання призвела до деякого зростання обсягу повноважень та розширення функцій губернських предводителів. Оскільки проблеми дворянства і питання, які раніше вирішувалися на зібранні, слід було й надалі розв'язувати, акцент повноважень щодо цих справ змістився у бік предводителів дворянства та депутатських зібрань. Зважаючи на заборону дворянських зібрань та збільшення повноважень посади губернського предводителя дворянства, верховна влада вирішила у правобережних губерніях змінити порядок їх призначення. З 1866 р. ця важлива для місцевих дворян посада офіційно перестала бути виборною, а значить досяжною: губернських предводителів почали призначати, причому, виключно з числа російських дворян [див. Додаток].

Ключовою фігурою губернського адміністративного управління імперії, у тому числі й у правобережних губерніях, тепер став губернський предводитель дворянства – офіційно визнана перша особа після губернатора. На Правобережжі губернські предводители набули суттєво іншого значення через те, що з відміною дворянських зібрань вони стали єдиною ланкою зв'язку між місцевим дворянством та адміністрацією. Тепер вони відігравали значимішу роль не лише у становій організації дворянства, а й в адміністративному апараті, входячи до складу державних установ від імені дворян [45, с. 32 - 36]. Значення губернських предводителів зростало за рахунок участі у численних державних комісіях та комітетах, що функціонували у губернії. Предводители брали участь у формуванні кошторису земських податків, оскільки входили до складу губернських комітетів земських повинностей. Входили вони й до складу губернських дворянських комітетів для поліпшення селянського побуту. Їм ввірялося в обов'язок очолювати, або ж бути членами військових і тюремних комітетів, рекрутських комітетів (пізніше – губернське у військових повинностях присутствіє), комісії полюбовного розмежування земель, та визначати присяжних засідателів. Предводители опікувалися навчальними закладами губернії, на правах членів засідали у губернських присутствіях із селянських, земських та міських справ, у губернських оціночних комісіях [34, п. 160 - 163; 37, с. 236].

На початку ХХ ст. до обов'язків губернських предводителів додалося головування у виборчій комісії до Державної думи. Після 1906 р. вони входили до складу губернських землевпорядних комісій під керівництвом губернатора, що були створені для запровадження реформ П.А.Столипіна, і, зокрема, про селянське переселення [39, с. 219]. Губернські предводители дворянства входили до складу губернських інституцій з селянських справ під головуванням губернатора, а разом із повітовими предводителями брали участь у комісіях по підготовці та впровадженні земської реформи 1911р. [15, арк. 357]. Волинський губернський предводитель Б.М.Леявський представляв місцеве дворянство на ХІ з'їзді Ради об'єднаного дворянства у Петербурзі в 1915 р., де були посланці від 39 губернських дворянських зібрань [35, с. 81].

Для того, аби привабити російських дворян до обіймання посади губернського предводителя та надати їй більшої значимості, у листопаді 1863 р. губернським та повітовим предводителям західних губерній надавався статус державних чиновників з поширенням на них прав та переваг державної служби [33]. А.І.Корелін, а слідом за ним й інші історики, вказували ще на один захід верховної влади, спрямований на заохочення місцевих російських дворян посісти посади предводителів – на відміну від великоросійських губерній, предводителі дворянства західних губерній отримували жалування [37, с. 226]. Дійсно, факти надання їм жалування у деяких повітах правобережних губерній мали місце. Зокрема, мировий посередник Ямпільського повіту Д.Броневський у своїх спогадах вказував, що тамтешній повітовий предводитель дворянства таки отримував жалування [38, с. 499]. Волинський губернатор пропонував, як виключення, надати губернському предводителю жалування в розмірі 3 тис. руб. Однак, його пропозиція не втілювалася у життя [11, арк. 83 – 83 зв.]. Як можна судити з ділових документів Волинського депутатського зібрання 1863-1913 рр., де перераховувалися усі члени дворянських інституцій, хто отримував жалування, жодного свідчення про його нарахування губернським та повітовим предводителям Волинської губернії не було виявлено (ДАЖО, Ф. 119, Ф. 146). Не знаходимо факту надання жалування предводителем і у переліку витрат із сум податків з дворянських маєтків, де фіксувалися усі витрати на потреби місцевого дворянства [16, арк. 4 - 5]. Це дає право стверджувати, що предводителі Волинської губернії продовжували виконувати свої функції на громадських засадах, без отримання жалування.

Після усунення з посади волинського губернського предводителя дворянства К.Ф.Микулича, волинський губернатор М.І.Чертков вказував на відсутність у губернії російських дворян, які могли б обійняти вакантну посаду. Тому обов'язки губернського предводителя впродовж трьох років виконував ровенський повітовий предводитель В.О.Заленський [20]. Першим призначеним предводителем Волинської губернії став князь М.К.Імеретинський [23; див. Додаток], який відразу активно приступив до виконання своїх обов'язків. Найперше новопризначений предводитель подав генерал-губернаторові пропозиції, як навести порядок та налагодити діяльність станових інституцій губернії. Він старанно взявся за укладання жорстких правил поведінки для урядовців та канцелярських службовців депутатського зібрання. Заборонялося, наприклад, виносити будь-які папери з приміщення депутатського зібрання, видавати довідки чи посвідчення, знімати копії з документів без його дозволу. Крім того, колишні депутати та канцелярські службовці не мали права знову ж таки без його дозволу заходити і перебувати у приміщенні зібрання [21, арк. 234 - 236]. Наступними стали пропозиції губернського предводителя про порядок розгляду депутатським зібранням справ про дворянське походження, з'ясування підробок дворянських документів та перевірки укладання родовідної книги. До його призначення місцева адміністрація робила спроби впорядкувати справи депутатського зібрання та контролювати його діяльність, постійно вимагаючи подавати відомості стосовно кількості розглянутих депутатами справ, дані про число дворян у губернії, але реально це втілювалося у життя лише за предводительства М.К.Імеретинського [19, арк. 5 - 6].

Зусилля губернського предводителя дворянства М.К.Імеретинського у наведенні порядку в депутатському зібранні спрямовувалися на заходи, які б унеможливили зловживання при зарахуванні до дворянського стану, а тому він намагався особисто контролювати його роботу [22, арк. 162]. Предводитель був переконаний, що його головне завдання полягає у викритті колишньої злочинної діяльності Волинського депутатського зібрання. На його думку, предводителі, депутати і службовці, прикриваючись своїм становищем і легітимністю, більше шістдесят років успішно боролися проти урядових заходів. 1868 р. у доповідній записці генерал-губернаторові М.К.Імеретинський писав, що за 1802-1868 рр. у губернії було незаконно зараховано до дворянства величезне число родин [13, арк. 3 - 4, 34]. Його перу належить праця „Дворянство Волинской губернии”, в якій він звинуватив Волинське депутатське зібрання у фальсифікаціях та протизаконному зарахуванні до привілейованого стану багатьох волинян [41; 42].

Однією з причин неефективної діяльності депутатського зібрання М.К.Імеретинський вбачав у його складові, де переважали місцеві дворяни польського походження. Він поставив питання заміни у канцелярії усіх службовців-поляків росіянами, повідомляючи про це генерал-губернаторові: „Я – один, проти мене сорок два поляки” – саме стільки осіб налічували службовці його канцелярії. Аби виправити ситуацію, предводитель запропонував запросити на посади росіян, збільшивши їм жалування, на

що отримав згоду Міністерства внутрішніх справ. За період його предводительства, з 1866 по 1869 рр., було звільнено 16 канцелярських службовців-поляків [12, арк. 21, 37].

Діяльність усіх наступних предводителів дворянства – призначуваних російських дворян – підпорядковувалася виключно імперським інтересам і спрямовувалася на утвердження в губернії російських законів.

Висновки. За взірцем великоросійських губерній на Волині було створено представницькі дворянські корпоративні інституції, однією з яких був губернський предводитель дворянства. Його функціонування унормовувалося законодавчими актами Російської імперії й було наближене до діяльності аналогічних установ великоросійських губерній. Будучи представником місцевого шляхетського стану, губернський предводитель був змушений відстоювати його інтереси і водночас шукати порозуміння з верховною владою, яка була готова прийняти місцеве дворянство у якості партнерів за умови співпраці та лояльності. Натомість, замість очікуваного вірогідданства та співпраці волинські губернські предводители дворянства, як і інші члени зібрання, взяли активну участь у Листопадовому повстанні 1830 р., що стало причиною значного зменшення повноважень й компетенції дворянських інституцій, і, як наслідок, – обмеження їх участі в управлінні губернією.

Після участі місцевого дворянства у заворушеннях початку 1860-х рр. і, як наслідок – заборони дворянського зібрання у Волинській губернії, губернський предводитель дворянства отримав більше прав та повноважень. Він продовжував свою діяльність, активніше залучаючись до державних справ. При цьому, гарантією діяльності в імперських інтересах стало російське походження претендентів на посади губернських предводителів дворянства. На час падіння династії Романових у Волинській губернії однією із станових інституцій самоврядування залишався губернський предводитель дворянства, діяльність якого повністю перебувала під контролем держави.

Додаток

ПЕРЕЛІК ГУБЕРНСЬКИХ ДВОРЯНСЬКИХ ПРЕДВОДИТЕЛІВ ДВОРЯНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

№	Час обіймання посади	ІПІ, титул, чин
1	1796 р., липень – 1799 р., (?)	А.К.Ліпінський, граф
2	1799 р., травень – 1801 р., жовтень (?)	К.А.Міончинський, граф, генерал-лейтенант
3	1802 р., жовтень – 1808 р., серпень	С.С.Ворцель, граф, таємний радник
4	1808 р., серпень – 1811 р., (?)	А.Ф.Гостинський
5	1811 р., липень – 1814 р., (?)	В.І.Ганський
6	1814 р., серпень – 1815 р., квітень	Б.К.Гіжицький, генерал-майор
7	1815 р., липень – 1816 р., квітень	І.Холоневський, граф, кавалер
8	1816 р., квітень – 1817 р., (?)	Г.А.Ліпінський, граф, камер-юнкер
9	1817 р., (?) – 1820 р., (?)	С.Г.Сангушко, князь, генерал-майор
10	1820 р., серпень – 1823 р., (?)	В.П.Ледоховський, граф
11	1823 р., липень – 1826 р., (?)	П.І.Мошинський, граф
12	1826 р., липень – 1829 р., (?)	М.Д.Чацький, граф, підпоручик
13	1829 р., липень – 1838 р., (?)	Г.С.Ленкевич, камергер
14	1838 р., червень – 1841 р., (?)	І.А.Ліпінський, граф, статський радник
15	1841 р., серпень – вересень, 1841 р., вересень – 1844 р., серпень	К.К.Любомирський, князь, генерал-майор посада вакантна, вик. обов'язки Я.А.Омецинський, ст. радник
16	1844 р., серпень – 1850 р., грудень	Ф.К.Бобр-Пієтровицький, статський радник
17	1850 р., грудень – 1852 р., березень	Р.Л.Ледоховський
18	1852 р., квітень – 1856 р., червень	В.А.Свейковський, камер-юнкердвору й. і. в., статський радник
19	1856 р., червень – 1863 р., (?) 1863 р., (?) – 1866 р., листопад	К.Ф.Микулич, колезький асесор посада вакантна, вик. обов'язки В.О.Заленський, кол. асесор
20	1866 р., листопад – 1869 р., грудень 1870 р., (?) – 1872 р., березень	М.К.Імеретинський, князь, генерал-майорпосада вакантна
21	1872 р., березень – 1877 р., (?) 1877 р., (?) – 1880 р., січень	М.М.Карамішев, гвардії підпоручик посада вакантна, вик.обов'язки А.К.Фон-Стааль, стат. радник
22	1880 р., січень – 1881 р., (?) 1881 р., (?) – 1882 р., травень	М.С.Кудашев, князь, шталмейстер посада вакантна
23	1882 р., травень – 1900 р., січень 1900 р., лютий – 1901 р., січень (?)	С.А.Уваров, камер-юнкер двору й. і. в., колезький асесор посада вакантна
24	1901 р., січень – грудень (?)	Ф.М.Нірод, граф, колезький асесор
25	1902 р., лютий – 1907 р., серпень	В.В.Волконський, князь, відставний підпоручик
26	1907 р., серпень – 1915 р., (?)	П.О.Демидов, камергер двору й. і. в., колезький радник
27	1915 р., (?)	Б.М.Лежявський, надвірний радник
28	1915 р., (?) – 1918 р., (?)	І.А.Папа-Афанаспуло, статський радник

Додаток складений на основі матеріалів ЦДІАК України (див. Ф. 442, оп. 1, спр. 1262, 1882, 3867; оп. 34, спр. 841; оп. 36, спр. 41; оп. 47, спр. 177), ДАЖО (див. Ф. 146, оп. 1, спр. 34, 93, 282, 294, 313, 314, 335) та літератури (див. Список використаних джерел та літератури. Позиції: 23; 24; 41; 47; 48; 53).

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). Ф.442. Оп. 1. Спр. 1262. - 75 арк.
2. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 1. Спр. 1265. - 249 арк.
3. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 1. Спр. 2214. - 4 арк.
4. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 1. Спр. 2631. - 510 арк.
5. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 1. Спр. 3867. - 245 арк.
6. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 1. Спр. 5603. - 475 арк.
7. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 1. Спр. 6476. - 69 арк.
8. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 1. Спр. 8238. - 425 арк.
9. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.36. Спр. 41. - 260 арк.
10. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.38. Ф.442. Спр. 881. - 45 арк.
11. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.44. Ф.442. Спр. 679. - 85 арк.
12. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.46. Спр. 45. - 110 арк.
13. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.47. Спр. 177. - 98 арк.
14. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.520. Спр. 146. - 11 арк.
15. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 662. Спр. 2676, ч. III. - 62 арк.
16. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 663. Спр. 68. - 199 арк.
17. ЦДІАК України. Ф.442. Оп. 809. Спр. 3. - 31 арк.
18. ЦДІАК України. Ф.553. Оп. 1. Спр. 1399. - 302 арк.
19. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). Ф. 146. Оп. 1. Спр. 281. - 146 арк.
20. ДАЖО. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 294. - 715 арк.
21. ДАЖО. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 299. - 473 арк.
22. ДАЖО. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 303. - 470 арк.
23. Милорадович. Списки губернских предводителей дворянства Российской империи. 1785 - 1895. - Чернигов, 1895. - 39 с.
24. Полное Собрание Законов Российской империи (далі – ПСЗ). – СПб., 1830. - т. 20. - №14392.
25. ПСЗ, 1 собрание. - СПб., 1830. - Т. 22: 1784 – 1788. - №16187.
26. ПСЗ, 1 собрание. - СПб., 1830. - Т. 23: 1789 – 1796. - №17108.

27. ПСЗ, 1 собрание. - СПб., 1830. - Т. 28: 1800 - 1801. - №21176.
28. ПСЗ, 2 собрание. - СПб., 1832. - Т. 6: 1831. - №4382.
29. ПСЗ, 2 собрание. - СПб., 1832. - Т. 6: 1831. - №4989.
30. ПСЗ, 2 собрание. - СПб., 1841. - Т. 15: 1840. - №13591.
31. ПСЗ, 2 собрание. - СПб., 1865. - Т. 37: 1862. - №37992.
32. ПСЗ, 2 собрание. - СПб., 1866. - Т. 38: 1863. - №39359.
33. ПСЗ, 2 собрание. - СПб., 1866. - Т. 38: 1863. - №40180.
34. Свод законов Российской империи повелением. Законы о состояниях. - СПб., 1842.
35. Списки уполномоченных 39 объединенных дворянских обществ, членов Государственного совета от дворянских обществ, губернских предводителей дворянства, приглашенных к участию в XI съезде лиц и личного состава постоянного совета объединенных дворянских обществ. - Петроград, 1915. - 110 с.
36. Бармак М.В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) – Тернопіль: Видавництво Астон, 2007. – 512 с.
37. Беккер С. Миф о русском дворянстве. Дворянство и привилегии последнего периода императорской России. – М.: НЛО, 2004. - 347 с.
38. Броневский Д. Из служебных воспоминаний мирового посредника в Юго-западном крае // Русский архив. - 1893. - Кн. 3, вып. 12. - С. 497 - 522.
39. Государственность России. Словарь-справочник. Книга 5, ч. 2. – М.: Наука, 2005. – 389 с.
40. Ефименко А. Очерки истории Правобережной Украины. - К., 1895. - 174 с.
41. Имеретинский Н.К. Дворянство Волынской губернии. - СПб., 1867. - 189 с.
42. Имеретинский Н.К. Дворянство Волынской губернии. // Журнал Министерства народного просвещения. Седьмое десятилетие. Ч. ССХСР, апрель. - СПб., 1894.- С. 326 - 372.
43. История России в XIX в. Дореформенная Россия. – М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2001. – 589 с.
44. Каппелер А. Росія як політична імперія: Виникнення. Історія. Розпад. – Львів: В-во Укр. Католицького у-ту, 2005. – 360 с.
45. Корелин А.П. Институт предводителей дворянства. О социальном и политическом положении дворян // История СССР, 1978, май, июнь. - С.31 - 48.
46. Кутшеба С. Очерк истории общественно-государственного строя Польши. - СПб, 1907. - 231 с.
47. Опытков. Волынская революция первой четверти XIX в. // Киевская старина, 1883, т. V, январь. - С. 121 - 144.
48. Свєрбигуз В. Старосвітське панство. - Варшава, 1999. - 249 с.
49. Шандра В.С. Документування виборів та виборної служби у Правобережній Україні 19-початку 20 ст. – С. 195 - 211. - Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal>.
50. Щербак Н. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття). - К., 2005. - 616 с.
51. Яблочков М. История дворянского сословия в России. - СПб., 1876. - 679 с.
52. Bardach J. Historia sejmii polskiego. T. 1. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej. - Warszawa: PWN, 1984. - 452 s.
53. Radziwiński Z.L. Marszałkowie Wołyńskiej ziemi przed Unią Lubelską i miana ich spadkobiercy. Marszałkowie szlachty Wołyńskiej w porozbiorowej dobie // Kwartalnik Historyczny, 1915. - S. 55 - 104.

УДК 94(477.8)“18”:355.211.2=411.16

Т. Трофімук-Кирилова

НАЙМ “ДОБРОВОЛЬЦІВ” ЯК СПОСІБ УХИЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАД ВІД ВИКОНАННЯ РЕКРУТСЬКОЇ ПОВИННОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

У статті охарактеризовано специфіку організації та проведення рекрутських наборів із єврейських громад Російської імперії у XIX ст. Встановлено, що відповідно до правових норм від виконання військової повинності звільнялась лише незначна частина “корисних” з точки зору держави євреїв. Виявлено, що більшість членів єврейських громад вдалась до незаконних методів уникнення армії, у тому числі й до пошуку та найму “добровольців” – осіб які погоджувались за певну грошову суму піти в армію замість чергових рекрутів. На основі аналізу архівних джерел Волинської губернії проаналізовано особливості процедури пошуку та найму євреями “добровольців”.

Ключові слова: рекрутські “добровольці”, рекрутський набір, єврейська громада, Волинська губернія, Російська імперія.

The specifics of the organization and conduct of recruit sets from the Jewish communities of the Russian Empire in the 19-th century was described in the article. It was established that only a small part of the “useful” Jews in terms of state was exempted from military duty according to legal rules. It included of search and hiring of people who were agree to join to the army instead of the regular recruits for a certain amount of money and they were called “volunteers”. It was analyzed of the features of procedure of the search and hiring of “volunteers” by Jews based on analysis of archival sources of the Volyn province.

Keywords: recruit “volunteers”, recruit set, the Jewish community, the Volyn province, the Russian Empire.

Актуальність теми. У контексті побудови національної держави в Україні надзвичайно гостро актуалізується необхідність дослідження проблем міжетнічних відносин, адже формування справжньої нації можливе за умови максимального вивчення та усунення міжетнічних протиріч. Цей чинник зумовлює необхідність поглибленого дослідження історії окремих народів, що населяли українські землі у минулому.

Однією з етнічних спільнот, яка здавна осіла на українських землях, були євреї. Впродовж останніх років юдаїка стала окремою галуззю української історичної науки, адже було окреслено основні напрями досліджень, виникли наукові центри, почала формуватися вітчизняна школа фахівців з вивчення єврейської проблематики. Об’єктами дослідження передусім є політико-правове, економічне становище єврейських громад, процес формування “смуги осілости”, особливості єврейського самоврядування, взаємини між юдеями і християнами тощо. Активного розвитку сьогодні набули студії з історії єврейських громад окремих регіонів: Волині, Наддніпрянщини, Поділля, Слобожанщини. Проте значна кількість сторінок з історії юдеїв продовжує залишатися маловивченою. Однією із них є проблема виконання єврейськими громадами у складі Російської імперії в XIX ст. рекрутської повинності, а також питання, пов’язані з дослідженням особливостей організації, проведення рекрутських наборів юдеїв та способів їх ухилення від виконання рекрутчини.

Історіографія проблеми. Українські історики частково розглядають проведення рекрутських наборів серед єврейського населення у руслі дослідження політичної та соціальної історії юдеїв. До прикладу, О. Б. Беренштейн, розкриваючи суть політики російської влади щодо єврейського населення, характеризує її негативний вплив на соціальне, духовне, політичне життя євреїв, розглядає й рекрутську повинність, як один із негативних чинників впливу на євреїв [1]. Цінними для дослідження питання рекрутчини євреїв є наукові розробки Н. О. Щербак про особливості політики імперської влади щодо вирішення національного питання в Правобережній Україні наприкінці XVIII – на початку XX ст. [37–38]. С. А. Сидорук вивчає систему та специфіку організації і проведення рекрутських наборів у губерніях Правобережної України, звертаючи найбільше уваги на Поділля [30–31]. Інша українська дослідниця Н. С. Мацко займається аналізом військової політики Російської імперії на Правобережній Україні у XIX ст., а саме функціонуванням військових формувань і поселень та пов’язаних із цим повинностей – рекрутської, квартирної, гужової і т. д. [23].

У російській історіографії досліджувана у статті тема також не знайшла ґрунтового висвітлення, хоча її окремі аспекти були розглянуті у дисертаційних роботах та наукових публікаціях О. В. Кухарук [21–22], А. М. Комолятової [19–20], Л.С. Вакулової [2].

Натомість рекрутська повинність євреїв є одним з питань, яким активно цікавляться зарубіжні історики. До прикладу, аналізуючи ситуацію у “смугі єврейської осілости” та проблеми, пов’язані із владою в єврейському середовищі, що виникли через політику російської влади, американський історик Б. Натанс розкрив становище євреїв у пізньоімперській Росії і визначив вплив на нього рекрутчини [24, с. 46]. Детальніше питаннями рекрутської повинності євреїв займаються інші американські науковці: М. Станіславський [40], О. Литвак [39], Й. Петровський-Штерн [28]. М. Станіславський та О. Литвак відійшли від традиційного підходу міфологізації військової служби євреїв, який раніше використовувався істориками, що зазвичай висвітлювали рекрутчину з двох полярних позицій: або лише як спробу навернення євреїв у чужу релігію через фізичне насильство, або ж як добрі наміри уряду зблизити єврейську громаду з російським суспільством. Дослідники у своїх працях роблять спробу проаналізувати

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Ковальова О. ДАВНЬОРУСЬКА ХРАМОВА АРХІТЕКТУРА І СИМВОЛІКА ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ	3
Жарська О. ЛУННИЦІ З ФОНДІВ КУЛЬТУРНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ «ПЕРЕСОПНИЦЯ»: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СЕМАНТИКА ЇХ ПОХОДЖЕННЯ	5
Кузьма Т. ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	8
Петрик В. ВІД ГОРОДА ДО МІСТА - ТРАНСФОРМАЦІЯ УРБАНІСТИЧНОЇ СТРУКТУРИ МІСТ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КОРОЛІВСТВА РУСИ) У XIII-XIV ст.	11
Блануца А. УКРАЇНСЬКІ КНЯЗІВСЬКО-ШЛЯХЕТСЬКІ РОДИ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ «УКРАЇННИМИ» ПРИКОРДОННИМИ МІСТАМИ/ЗАМКАМИ У РАННІЙ НОВИЙ ЧАС	13
Альмес І. РУКОПИСНІ КНИГИ У КРЕХІВСЬКОМУ МОНАСТІРІ В XVII-XVIII ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІНВЕНТАРНИХ ОПИСІВ)	16
Островська Ю. ЦЕРКОВНЕ БУДІВНИЦТВО ПІД ПАТРОНАТОМ ІВАНА СТЕПАНОВИЧА МАЗЕПИ	19
Синяк І. ПРИКОРДОННІ «ЛЮБ'ЯЗНОСТІ». ЕТЮДИ З ІСТОРІЇ ЗАПОРОЗЬКО-ПОЛЬСЬКИХ СТОСУНКІВ ДОБИ НОВОЇ СІЧІ (1734 – 1775) (ДЕКІЛЬКА ДОКУМЕНТІВ З ГОЛОВНОГО АРХІВУ ДАВНІХ АКТІВ У ВАРШАВІ)	20
Рудянин І. РОЗВИТОК ОСВІТИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ, ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА (1772-1914 рр.)	25
Шеретюк Р. ЕТНОКУЛЬТУРНА АСИМІЛЯЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ПРОВІДНИХ НАПРЯМІВ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ (1825-1839 рр.)	27
Самчук Т. ВИКЛАДАННЯ ТАНЦІВ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА (1834-1859)	30
Парфенюк Л. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ДОСЛІДНИК ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ	34
Стоколос Н. НИЩЕННЯ КУЛЬТУ СВЯТОГО ЙОСАФАТА НА ТЕРЕНАХ ХОЛМЩИНИ І ПІВДЕННОГО ПІДЛЯШШЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX ст.): ЧИННИКИ, ОСНОВНІ ВІХИ, НАСЛІДКИ	36
Марек М. ЛЕМКІВЩИНА - ПРОБУДЖЕННЯ, КОНФЛІКТ, НЕВІДОМЕ МАЙБУТНЄ	38
Березняк Я. ДІЯЛЬНІСТЬ КІНСЬКИХ ЗЕМСЬКИХ ПУНКТИВ В ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)	40
Зюбровський А. ХЛІБНА ЛОПАТА, КОЦЮБА, ПОМЕЛО: ЇХ ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ОБРЯДОВІ ФУНКЦІЇ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНЦІВ КІНЦЯ XIX – СЕРЕДИНИ XX ст.	41
Брязкало Т. ПІДОПЛІЧКО ІВАН ГРИГОРОВИЧ (1905–1975): ЖИТТЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ (ДО 110-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)	43
Шавлинский Н. ПРЕДУСЛОВИЯ СОЗДАНИЯ БЕЛОРУССКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ОДЕССЕ И ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КОНЦЕ 1917 - НАЧАЛЕ 1918 гг.	46
Левчук І. ВЕКТОРИ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД «ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК»	47
Лебедюк Є. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЦЕРКОВНОГО УСТРОЮ ОРГАНІЗАЦІЇ ЄХСС	50
Безсмертний А. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КУПЦІВ ІЗ УКРАЇНСЬКОЮ КООПЕРАЦІЄЮ У 1920-х-1930-х рр. XX ст.	52
Павлюк Я. ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНЦІВ ПІСЛЯ 1921 р.	54

Гуменюк О. ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА СРСР ПРО ШЛЮБ ТА СІМ'Ю: УКРАЇНСЬКА СКЛАДОВА	55
Білан С. РЕПРЕСІЇ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ АГРАРНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ	57
Каплюк О. ЗАКАРПАТСЬКІ УКРАЇНЦІ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ В СРСР В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	59
Карпуніна Т. АГІТАЦІЙНА ТА АНТИРЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	62
Костишин Е. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР НАПЕРЕДОДНІ ПЕРЕБУДОВИ	67
Галішевський В. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. БРАЙЧЕВСЬКОГО У 1991 – 2001 рр.	70
Дубей В. ОСНОВНІ ВІХИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ (1991-2010 рр.)	73
Літвік Ю. ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ПРАВОСЛАВ'Я: СПРОБА РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ	75
Яроцький П. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ КАТОЛИЦИЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	79
Гайдай О. ЗА КРОК ДО «ЛЕНІНОПАДУ»: ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ ДО КОМУНІСТИЧНИХ ПАМ'ЯТНИКІВ В 2013 р.	82
Пержун В. СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ: ФАКТОРИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, АКТУАЛЬНІСТЬ ІСНУВАННЯ, СУЧАСНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕВАГИ	86
Радецька А. PROCES ROZWOJU FEMINIZMU W NIEPODLEGLEJ UKRAINIE ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM SFERY AKTYWIZMU OBYWATELSKIEGO I ŚRODOWISKA AKADEMICKIEGO	88
Самотіс Я. АТРИБУТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ У ВЕСНЯНІЙ ОБРЯДОВСТІ УКРАЇНЦІВ: СИМВОЛІЧНІ ФУНКЦІЇ ТА ЇХ ЛОКАЛЬНА СПЕЦИФІКА	89
Урбан М. KRZYTKA HEROICZNEGO OBRAZU STEPANA BANDERY WE WSPÓŁCZESNEJ PUBLICYSTYCE UKRAIŃSKIEJ	93
Мишков В. СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЛОКРИНИЦЬКОЇ ІЄРАРХІЇ СТАРООБРЯДЦІВ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	96
Шугасва Л. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ АНТИТРИНІТАРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	97
Двойнінова О., Кушпетюк О. ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНЦІВ ПОРТУГАЛІЇ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	99
Ворон Оксана ПРОПОВІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РКЦ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ «НОВОЇ СВАНГЕЛІЗАЦІЇ»	101
Докаш В. РЕЛІГІЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТА ІНТЕГРАТОР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	104
Рудик О. СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ УКРІПЛЕНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ	107
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Пословська А. АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА У ВИВЧЕННІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА ВОЛИНИ ДАВНЬБОРУСЬКОГО ЧАСУ	110
Баланович В. СВИНЦЕВІ ПЛОМБИ ДОРОГОЧИНСЬКОГО ТИПУ З ПЕРЕСОПНИЦІ	112
Терський С. ЛІТОПИСНА ПЕРЕСОПНИЦЯ У СИСТЕМІ МІСТ СХІДНОЇ ВОЛИНИ ОРДИНСЬКОГО ПЕРІОДУ (середина XIII–XIV ст.)	116
Ващук Д. ДО ПИТАННЯ ВОЛОДІННЯ ЗАМКОМ РІВНЕ РОДИНОЮ ОСТРОЗЬКИХ У СЕРЕДИНІ XVI ст.	121

Серебрякова О. МАНТИЧНІ ДІЇ З КІЛКАМИ В ОБРЯДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЖИТЕЛІВ ЧЕРКАЩИНИ	124
Кривенко А. АПОТРОПЕІЧНА СЕМАНТИКА ВОДОХРЕСНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У ВОЛИНЯН (НА ОСНОВІ ПОЛЬОВИХ МАТЕРІАЛІВ З СОКАЛЬЩИНИ)	126
Мельничук Д. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ У ВОЛИНСЬКІЙ ЄПАРХІЇ (кінець XVIII-початок XX ст.)	128
Казначєєва Л. ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКИХ ГУБЕРНСЬКИХ ПРЕДВОДИТЕЛІВ ДВОРЯНСТВА	130
Трофімук-Кирилова Т. НАЙМ “ДОБРОВОЛЬЦІВ” ЯК СПОСІБ УХИЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАД ВІД ВИКОНАННЯ РЕКРУТСЬКОЇ ПОВИННОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)	135
Чибирак С. ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ І ВОЛИНЬ: ДО 175-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	138
Абрамчук О. СТАНОВЛЕННЯ ДУБЕНСЬКОГО ФОРТУ	140
Мосієвич Ю. ІСТОРИЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	141
Поніманська Т., Доброчинська В. З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ (початок ХХ ст. – 1944 р.)	143
Федорчук С. ХМЕЛЯРСТВО НА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921–1939 рр.)	148
Переходько Н. АПТЕЧНА МЕРЕЖА У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ (1921–1939 рр.): ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ	151
Іванов С. ОСВІТА НА ВОЛИНІ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)	154
Зек Б. УКРАЇНСЬКА ДОПОМІЖНА АДМІНІСТРАЦІЯ ЛУЦЬКА У РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	157
Іценко О. ТРАГІЧНА ЗАГИБЕЛЬ ЕКЗАРХА АВТОНОМНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ АЛЕКСІЯ (ГРОМАДСЬКОГО)	160
Савчук П. РОЛЬ ПРОПАГАНДИ У БІЛЬШОВИЗАЦІЇ МАС У 1943-1945 рр.	163
Зиль В. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ВИМІР БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ З НАЦІОНАЛІСТИЧНИМ ПІДПІЛЛЯМ НА ВОЛИНІ (1944-1950-ті рр.)	166
Сорочинська Т. СКЛАДОВІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНЕНЩИНИ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	168
Гілевич І. ОСНОВНІ ГОСПОДАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ПОЛІЩУКІВ У НАУКОВИХ СТУДІЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.	170
Ларькіна Л. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПІДґРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ КОМІСІЯМИ СПРІЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ У 60-80-ті рр. ХХ ст.	173
Чура О. РЕЛІГІЙНИЙ РЕНЕСАНС У ЛЬВОВІ НАПРИКІНЦІ 80-х ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ ст. У РЕЦЕПЦІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ВЛАДИ МІСТА	175
Чура В. ФІНАНСОВЕ СТАНОВИЩЕ РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КОМІТЕТУ КПРС-КПУ В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НАПРИКІНЦІ 80 – ПОЧАТКУ 90-Х рр. ХХ ст.	177
Біляковський П. ЗАМОЧУВАННЯ ХРЕСТІВ У РИТУАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ ВИКЛИКАННЯ ДОЩУ (ЗА ПОЛЬОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ З УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ)	180
Горошко Л. «ДОКИ ЩЕ НЕ РОЗСИПАЛАСЯ» (ОБРЯДОДІЇ З ВОДОЮ ПІД ЧАС НАРОДИН У ЧЕРКАСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ)	183
Немеєч В. ДЕРЕВЦЕ ЯК ПРЕДМЕТНО-СИМВОЛІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ВЕСІЛЬНОГО РИТУАЛУ: ВОЛИНСЬКО-ПОКУТСЬКІ ПАРАЛЕЛІ (НА МАТЕРІАЛАХ З РАДЕХІВСЬКОГО І БОГОРОДЧАНСЬКОГО РАЙОНІВ)	185

Булга І. ФОРМИ ПРАВОСЛАВНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ СУЧАСНОЇ ВОЛИНИ: СПРОБА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ	186
Грипич С. ІСТОРИЧНЕ КРАСЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)	189
ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Патяка О. ШТАНДАРТИ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ: РИСИ ВОЄННО-САКРАЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ	192
Тимчук І. ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ ВЕЛИКОГО НОВГОРОДА	194
Сосновая Л. АЛЕНОРА АКВИТАНСЬКА - ВИДАТНА ЧИ ТИПОВА КОРОЛЕВА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ?	197
Лашта В. ЗАВОЮВАННЯ ЄВРОПЕЙЦІВ У ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ	198
Лашта І. КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВДЕННОЇ І ЦЕНТРАЛЬНОЇ АМЕРИКИ В XV –XVII ст.	199
Петраускас Р. МЕЖДУ ВІЛЬНЮСОМ И КИЕВОМ: ЛИТОВСКИЕ ВЕЛЬМОЖИ ВО ГЛАВЕ КИЕВСКОГО ВОЕВОДСТВА В XV– НАЧАЛЕ XVI вв.	200
Самчук І. ДУХОВНО-СУСПІЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СТАРООБРЯДНИЦТВА	204
Ціватий В. ДИПЛОМАТИЧНІ СИСТЕМИ ТА ІНСТИТУТИ ДИПЛОМАТІЇ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	205
Константинов В. ОТНОШЕНИЯ МОЛДАВИИ И РЕЧИПОСПОЛИТЫ ВО ВРЕМЕНА ПЕРВОГО ГОСПОДАРСТВА ШТЕФАНА ТОМШЫ II (1611-1616)	208
Малов А. НЕВЕЛЬСКОЕ «СИДЕНИЕ» 1613–1619 гг.	210
Плюта Н. РОЗВИТОК КОЛОНІАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ФРАНЦІЇ В НОВИЙ ЧАС	220
Зелена В. ЖІНОЧА ОСВІТА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ІНІЦІАТИВА ДЕРЖАВИ ЧИ СУСПІЛЬСТВА?	223
Герштун А. ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ АНГЛО – БУРСЬКОЇ ВІЙНИ 1899-1902 рр.	225
Кондратюк М. Т. Г. МАСАРИК ЯК ВИРАЗНИК ІДЕОЛОГІЇ ЧЕСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ, ЦЕРКВИ ТА ШКОЛИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	228
Гнідик І. ПОЧАТКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЄПІСКОПА СОТЕРА ОРТИНСЬКОГО У США	230
Вавуліч В. РОСІЙСЬКО-СЕРБСЬКА ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1915 рр.)	233
Богалейша С. ПРОЕКТИ СОЗДАНИЯ БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКОГО ГОСУДАРСТВА ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	235
Кукса О. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В БІЛОРУСІЇ ТА В УКРАЇНІ В 1917-1920 рр.	237
Глібіщук М. ВІДДІЛ ПРОПАГАНДИ ПРИ УРЯДІ А. ДЕНІКІНА	238
Карповець Ю. ПРОБЛЕМА ДИТИНСТВА І МАТЕРИНСТВА В БЛОКАДНОМУ ЛЕНІНГРАДІ	240
Ворон О. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ	242
Віруцька С. ЯНОШ КАДАР І ЧЕХОСЛОВАЦЬКА КРИЗА 1968 РОКУ	245
Постоловський Р. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПЕРІОДУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» У ПОГЛЯДАХ ЧЕСТМІРА ЦІСАРЖА	247

Яковлєва Д. ХАРАКТЕР ТА ОСОБЛИВОСТІ ІСЛАМСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ІРАНІ 1978-1979 рр.	249
Покляцька В. ДРУГА ХОЛОДНА ВІЙНА: ЗАГОСТРЕННЯ РАДЯНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (1979-1985 рр.)	251
Пилипенко В. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СРСР ЩОДО ІРАНУ В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВ ООН, 1979 – 1989 рр.	254
Янчук О. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕГОВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В ПОЛЬЩІ ЗА “КРУГЛИМ СТОЛОМ”. ДО 25-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ ОБ’ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ В ПОЛЬЩІ	256
Галушка-Адайкін А. КРИЗА РЕЖИМУ «НОВОГО ПОРЯДКУ» В РЕСПУБЛІЦІ ІНДОНЕЗІЯ	258
Грубінко А. ПЕРІОДИ І ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС (1990-2014 рр.)	261
Грицай С. ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (1991 - 2011 рр.)	264
Андрощук І. ЧЕХІЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	267
Вавринюк А. DEMOGRAFIA WYBRANYCH PAŃSTW ŚWIATA JAKO INTERDYSCYPLINARNY OBSZAR BADAŃ	268

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Конопка В. ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ХЛІБОРОБСЬКИХ МОТИВІВ У КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ	272
Хромова І. ЗНАКИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В НУМІЗМАТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ	275
Крайнік Ю. УНІВЕРСАЛИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО XVII ст.	278
Шамсутдинова-Лебедюк Т. СІМЕЙНО-ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ В ІСЛАМІ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ	280
Гончар О. ВПЛИВ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА НА СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ДМИТРА БАГАЛІЯ	283
Бойко Ю. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРАЦЬ ПРИСВЯЧЕНИХ ЖИТТЮ І ДІЯЛЬНОСТІ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА	285
Кравчук О. ПРОБЛЕМА РЕАБІЛІТАЦІЇ ОБРАЗУ Г. РАСПУТІНА В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	289
Михальчук Р. ГОЛОКОСТ НА ТЕРИТОРІЇ РІВНЕНЩИНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	291
Білоус Н. «ПАКТ МОЛОТОВА-РІББЕНТРОПА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ»	295
Сипко Б. ФРАНЦУЗЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МУСУЛЬМАНСЬКУ СПІЛЬНОТУ П’ЯТОЇ РЕСПУБЛІКИ	296
Мартинчук І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	299
Корнієнко Н. УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО ВПЛИВ «РОСІЙСЬКОГО ФАКТОРУ» НА ПОЛІТИКУ США ЩОДО УКРАЇНИ у 2009-2012 рр.	302

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Давидюк Р. ОСТАРБАЙТЕРИ З РІВНЕНЩИНИ: МІЖ ДВОМА ТОТАЛІТАРНИМИ РЕЖИМАМИ	305
--	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	307
------------------------------------	-----

ЗМІСТ	309
--------------------	-----

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки РДГУ

Випуск 25

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів,
цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть
автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники.
Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання
Валерій Шеретюк

Комп'ютерна верстка
Вікторія Кравчук, Владислав Самсонюк

Обкладинка
Григорій Волохов

Підписано до друку 1.12.2014 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 65,1. Замовлення №164/1. Наклад 300

Видавець О. Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
вул. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;
0362-24-45-09; 068-025-067-4;
olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
33028, м. Рівне, вул. Княгині Ольги, 8

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 25. – Рівне: О. Зень, 2014. – 313 с.

ISBN 978-617-601-107-1